

часть естественной истории человека. В таком необычном для юриспруденции контексте открываются весьма интересные перспективы для аналитического исследования языка договоров с выявлением истинных, порой даже метафоричных, смыслов употребляемых оборотов. Показательно, что в юриспруденции использование клише разворачивает предложенную аналитиками схему: реальное значение слова заменяется «типичным». Это диктует использование таких терминов как, к примеру, «даритель», «одаряемый», «арендатор» и т. д. На самом деле, при феноменологическом исследовании конкретного договора, может обнаружиться, что договор фиктивен, а его участники в реальном соотношении их прав и обязанностей меняются местами. При этом «типичное» значение употребляемых по отношению к сторонам слов теряет не только смысл, оно становится нелогичным. Таким образом, право также выступает своеобразным полем для языковых игр.

Следует обозначить, что развитие аналитической философии во многом предвосхитило формирование структурализма и постструктурализма. Последний стал одним из мощнейших направлений постмодернистской философии, а разработанный Ж. Деррида метод деконструкции стал базовым для исследований языковых структур. Впрочем, следует обозначить, что эти направления явно вышли за пределы феноменологии, а апологеты постмодернизма вовсе отрицали ее, равно как и герменевтику, диалектику и иные онтологические теории.

КРАВЧЕНКО С. П.

Національний університет «Одеська юридична академія»,
декан факультету заочного та вечірнього навчання,
кандидат юридичних наук, доцент

МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ЮРИДИЧНОЇ ЛІНГВІСТИКИ

Актуалізація пошуків точок перетину правової сфери з іншими площинами життя людей, що надає потужного поштовху розвитку методології права, зумовлює виникнення усе нових дослідницьких напрямів. Сьогодні можна з упевненістю говорити про мораль права, політику права, економіку права тощо. Юридизація методологічних надбань, суміжних з правознавством, суспільних та гуманітарних наук дозволяє збагатити сучасне бачення права.

Одним із нових напрямів «прикордонних» досліджень правової сфери є юридична лінгвістика, що виникла як система знань про мовні детермінанти права. Розвиваючись паралельно з загальною лінгвістикою, що здійснила прорив у другій половині ХХ ст., юридична лінгвістика не

просто продемонструвала, якою має бути мова законодавства, у чому специфіка правничої риторики та які особливості має синтаксис правової норми, але й поставила цілий комплекс питань про структурування правової сфери мовними засобами.

Прагнення до структурування реальності є невід'ємною інтенцією людської свідомості. Сприйняття образів, отримання інформації про оточуючий світ, будь-яка дія і будь-яка думка людини завжди певним чином структурована, заглиблена у вир протиріч між раціональним та ірраціональними. Не є виключенням і правова сфера як особливий зріз людського існування. Тут структурування не просто пронизує усю правову матерію, але й відповідним чином впливає на мислення та поведінку суб'єктів правової сфери, спонукаючи їх діяти тим чи іншим чином.

Правові структури, якими б масштабними вони не були, завжди перебувають одночасно у двох просторах: раціональному логічному просторі (де знаходить своє вираження те, що називають юридичною логікою) та дискурсивному просторі (у якому формується правова реальність у її динамічних характеристиках). Очевидно, що ці два простори існування права не можуть бути автономними один від одного, але так само неможливою є їх повна дифузія. На нашу думку, не буде перебільшенням твердження, що більшість сучасних інтегративних правових теорій як раз мають на меті показати взаємодію цих двох просторів.

Розглядаючи право з когнітивної точки зору, можна виявити, що єдиною реальною межею нашого пізнання у правовій сфері є мова. Людина у своєму мисленні не здатна вийти за межі мови. Як з позицій класичної юриспруденції, де панує раціонально-логічний тип правового мислення, так і в рамках некласики, що апелює до над- та ірраціонального, мова є єдиною межею, за рамки якої ми не можемо вийти. Характерною у цьому сенсі є думка про те, що робота юриста з текстами — це душа його професії. Однак мовні (зокрема лінгвістичні) аспекти буття правової сфери проблемною текстуральності не обмежуються.

На думку сучасних дослідників, основна проблема, що постала перед лінгвістикою як наукою про мову у XXI ст. — це співвідношення мови як системи та мови як діяльності (Ревзіна О. Г. Лінгвістика XXI века: на путях к целостности теории языка // Критика и семиотика. — Вып. 7. — Новосибирск, 2004. — С. 14). Ця проблема повернула філософію мови до вітгенштейнівських питань штучної та натуральної мови. Для правової сфери штучна та натуральна мова є не просто метафорами, а цілком реальними та діючими пластами його дії. У цьому сенсі складно ігнорувати проблематику невідповідності мови закону та мови права, з одного боку, та мови права й мови юристів — з іншого. Іще одна, не менш складна дихотомія з'являється при аналізі мови юридичної практики та мови юридичної науки.

Було б несправедливим вважати, що проблема мовного виміру правової сфери лежить виключно в площині лінгвістичних аспектів

правової реальності. Не менш значущим та успішним виявився проєкт англійських юристів, що спробували екстраполювати здобутки Л. Вітгенштейна, Б. Рассела та інших представників раннього логічного позитивізму на правову сферу. Саме під впливом філософії мови сформувалась аналітична юриспруденція – потужний дослідницький напрям, який цікавився насамперед питаннями лінгвістичного аспекту судочинства. Предмет аналітичної юриспруденції, на думку багатьох дослідників – природа юридичних процедур та аналіз правових аргументів у суді, інтерпретація та лінгвістичний аналіз законів.

Утім, незважаючи на значну активізацію досліджень у сфері юридичної лінгвістики та аналітичної юриспруденції, можна констатувати їх неспроможність подолати догматичні конструкції, по-перше, примату думки над мовою та, по-друге, денотата над сенсом. Фактично, на рівні дисертаційних досліджень констатуються трюїзми кількох порядків. По-перше, акцентується увага на тому, що взаємовідносини права і мови є бінарними: мова репрезентує право в знакових формах, право ж здійснює регулятивний вплив на мову; констатується суто нормативістська парадигма необхідності текстуального вираження правових норм для їх входження в мовний простір права; стверджується онтологічна єдність мови та істинності суджень. По-друге, спостерігається явне звуження методологічного навантаження, що несе в собі юридична лінгвістика, коли напрями її використання розглядаються у кількох площинах: 1) мова закону (законодавчих актів та ін.) та основні вимоги до мови закону (як різновиди офіційно-ділового стилю і як «мови в собі»); 2) риторика юриспруденції як засіб правової комунікації; 3) типові порушення лінгвоюридичних норм мови закону (мовні помилки в оформленні законодавчих актів тощо, смислова розмитість визначень, неточність і двозначність формулювань тощо); 4) двозначність тлумачень закону в поточній юридичній і судовій практиках; 5) лінгвоюридична експертиза всіх видів законодавчих актів на етапах їх складання, ухвалення та реалізації (Голев Н. Д. Юридический аспект языка в лингвистическом освещении // Юрислингвистика-1. Проблемы и перспективы. – Барнаул, 1999. – С. 11–58).

На нашу думку, проблема сучасних лінгвістичних досліджень права полягає у тому, що не лише ігноруються питання правових комунікацій в конкретних мовних ситуаціях, але й відсувається на другий план проблематика методологічного характеру. Мова права як семантичний простір його існування є насамперед тим компонентом, що підтримує цілісність правової сфери, забезпечує перенесення теоретичних конструктів та концептів з рівня штучної мови юридичної науки на рівень натуральної мови правового життя. Тому можна констатувати, що структуру мови права становлять такі рівні: мова закону; мова правової доктрини; професійна мова юристів; мова процесуальних актів; мова договорів.

Таким чином, методологічна значущість лінгвістичного сприйняття правової сфери полягає у розгляді цілісності юридичної науки та практики як результату застосування єдиної мови права. Дійсно, субстанційна єдність юридичної науки та юридичної практики може бути забезпечена виключно особливими комунікативними засобами – мовою – інакше між юриспруденцією та практичною діяльністю юристів лежала б прірва.

ЧУВАКОВА Г. М.

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри теорії держави і права, кандидат юридичних наук, доцент

ЩОДО АНОМАЛЬНИХ СУБ'ЄКТИВНИХ ПРАВ

Конструкція аномалій у правовому полі України, переконливо доводить роль цього юридичного явища серед визначальних особливостей сучасного суспільства і методів перетворення діяльності в умовах ризику в один із найважливіших каталізаторів прогресу.

Аномалії у праві відображають внутрішню суперечливість правових конструкцій як детермінованих явищ. Будь-який фізичний, біологічний і соціальний процес є поєднанням протилежностей. Усе, що існує в світі, має свою антитезу: світло бореться з пільмою, матерії протистоїть антиматерія, за народженням настає смерть. Наведені протилежності взаємно обумовлені, перебувають у гармонії і тому можуть бути подолані народженням нової протилежності.

Протилежності притаманні будь-яким правовим явищам: праву суперечить неправу; повноваженню зазвичай відповідає обов'язок. З метою досягнення рівномірності (пропорційності) в праві протилежності юридичних явищ взаємодіють на засадах принципу співрозмірності (пропорційності) між обмеженнями прав та цілями. Цей принцип висуває критерій межі (результату) дій або рішень: вони не повинні виходити за межі відповідної мети. Принцип пропорційності передбачає вибір розумних, найбільш ефективних заходів для досягнення мети і завжди застосовується в сукупності з принципом справедливості, на який покладено функцію вирівнювання нерівності «преддоговірних можливостей».

Така «пропорційність» дає можливість забезпечити націленість права на затвердження у житті принципу еквівалентності, рівного несення за *рівних* умов тягаря відповідальності, усього того, що під дещо іншим кутом зору охоплюється поняттям «справедливість» і виявляється через адекватні механізми речово- і зобов'язально-правових конструкцій.